

**Juan José BARRAGÁN i Héctor CASTRO (2021),
Historia del Aragón oriental y su lengua, Alcanyis,
Comarca del Bajo Aragón, 276 pp.**

Nota: les referencies a l'obra figuren entre parentesis (p. XXX).

Per a citar esta obra: FONTELLES, Antoni (2023), Resenya de Juan José BARRAGÁN i Héctor CASTRO (2021), *Historia del Aragón oriental y su lengua*, Alcanyis, Comarca del Bajo Aragón, + pagina uep.

Una obra prolixa i detallada

El llibre te dos parts: l'historica, mes extensa, de Juan José Barragán (pp. 15-167) i l'estrictament llingüística, d'Héctor Castro (pp. 169-273). Al final hi ha un index d'imagens (pp. 275-276).

L'historiador Juan José Barragán analisa de forma exhaustiva l'Arago oriental en l'epoca migeval (encara que tambe inclou uns capituls dedicats als temps moderns), en una abundantissima aportacio grafica (mapes) que, com a llector extern, es imprescindible per a poder entendre les anades i les tornades de reis i nobles, els moviments de llimits i fronteres (els Pirineus no foren cap de barrera, les disputes en els comtats catalans, les adscripcions i readscripcions de localitats) i la variacio de les aliances i repartiments de regnes en aquells sigles.

Per lo que nos toca, hi ha una referencia a la conquesta del Regne de Valencia com a una empresa aragonesa i la reclamacio dels nobles per a que s'integrara en el Regne d'Arago (Corts de Saragossa de 1264), a lo qual el rei Jaume I es negà.

Aporta tambe una serie de documents sobre la varietat migeval: Furs de Jaca (XI-XII), les Ordinacions d'Ozca (XIII), el Fur de Pamplona (XIII), el Compromis de Casp (XV), i uns atres posteriors a on consta la denominacio de 'aragones'. Tambe hi ha alguna mencio al 'llemosi' en el sigle XIX.

Vista l'evolucio historica, les repoblacions i els texts antics, Barragán apunta que la llengua aragonesa migeval era ya dual: l'occidental, altoaragones, format en la zona pirenaica, es la que s'ha estandardisat com a 'fabla', i l'oriental, 'chapurriau' o 'chapurreat', originat tambe en la zona pirenaica i es la que es conserva en la Ribagorça cap avall, fins a hui. La castellanisacio es del sigle XV o inclus anterior, al menys documentalment.

La segona part, a carrec del filolec i periodiste Héctor Castro, comença per definir la situació idiomàtica en Arago. D'acort en la llei de 2013, el castellà es llengua oficial i ademés la comunitat té com a propies: “las lenguas aragonesas con sus modalidades lingüísticas de uso predominante en las áreas septentrional y oriental”. Esta llei deroga la de 2009, rebujada socialment per incloure el català com a llengua aragonesa. Castro detalla també el problema i les contradiccions en la distribució de localitats al català o a l'aragones en disposicions reglamentaries (2001, 2018).

En esta mateixa línia, apunta que les dos grans varietats són l'oriental (chapurriau) i l'occidental (altoaragones, aragones septentrional, aragones pirenaic). Però el nucli de la qüestió i el motiu del llibre es la categorització de la variant oriental.

El filolec analisa, debat i rebutja, la classificació o adscripció d'esta parla, que els catalanistes denominen “Franja de Ponent” incloent-la, naturalment, en el català i en els Països Catalans, mentre que ell, i uns altres autors, consideren que es -una modalitat de- aragones.

Castro argumenta, des de la pròpia consciència dels usuaris i des de la concomitància de moltes característiques lectals, que esta modalitat es pròpia, encara que participe d'elements extrapeninsulars (varietats d'oc) o peninsulars (català o valencià). Est aragones oriental històric concorda molt en lo que els nadius denominen ‘chapurriau’ o ‘chappurreat’, de forma descriptiva i sense connotacions negatives.

Hi ha una significativa aportació documental de l'època migeval (sigles XI, XII, XIII...) a on es veu la similitud entre estos textos i l'aragones oriental. Ell no oculta que també hi ha punts de fuga (conexions) en unes altres varietats properes tant actualment com en aquells sigles, en més motiu, ja que les semblances serien majors, com

ocorre en totes les llengües neollatines conforme reculem en el temps.

Castro també planteja les dificultats que hi ha per a classificar les llengües, els dialectes, les varietats, per a establir fronteres, adscriure una parla... “El hecho de que las lenguas románicas deriven del latín hace que estas tengan muchas características comunes y que, las que se encuentran en contacto geográfico, sean muy similares. Si esto es así en la actualidad, en la Edad Media la semejanza entre las lenguas neolatinas era mucho mayor y eso hacía que, por ejemplo, una persona de Ribagorza pudiera entenderse sin problema alguno con alguien procedente de Lérida, de Gascuña, de Jaca, de Barcelona, de Arlés (en la Provenza), de Valencia, de Pamplona, de Mallorca, de Huesca o de Limoges, pongamos por ejemplo” (p. 210).

Es didàctic recordar la classificació dels lectures romanços que fa Wilhelm Meyer-Lübke en *Introducción al estudio de la lingüística románica* (1914), a on considerava al català dialecte del provençal (pp. 224-226)... posteriorment canviaria d'opinió...

Una proposta global

Al fil de les dificultats en classificar les varietats apunte la del concepte de ‘diasistema occitanorromànic’ que plantegen els occitanistes valencians basant-se, entre uns altres elements, en les denominacions de ‘llemosí’ que s’escamparen per Catalunya i València en època de la renaixença (les referències a l’origen llemosí de les varietats locals es anterior, XVII-XVIII) i en les afinitats idiomàtiques que es poden observar hui.

El concepte ‘diasistema’ està format sobre un sistema de sistemes, ja que les llengües es definixen com a sistemes, però simultàneament poden ser un ‘sistema de sistemes’ (fonològic, preposicional, lexicogenètic...);

ademes podria induir a error per relacionar-lo en uns altres termens familiars com 'dia-cronia' o 'dia-lecte'. Tal volta seria millor optar per intersistema (en l'idea de relacio de sistemes) o hipersistema (com a varietat superordinada que no te parlants), pero en tot cas, definiria un espai, actual o historic, en major o en menor intercomprensio, en semblances i en divergencies...

Castro, com hem vist en la cita de mes amunt, diu que hi hauria una certa 'comunitat' en l'edat mija, en territoris i identitats distints. I es molt provable que aixina fora (inclus es podria incloure al primitiu frances, avant la lettre).

Esta 'comunitat', un espai mes ample, es la que tambe senyalen Peter Trudgill i José Manuel Hernández (*Diccionario de sociolingüística*, 2007, pp. 76-77), els quals parlen de 'continus dialectals' entre els qual es troba el 'romanic occidental' que inclouria territorialment les actuals Italia, França, Andorra, Espanya i Portugal.

Aprofitant l'ocasio (faltaria perfilar molt mes l'idea), yo plantejaria dins d'este continu diacronic o sincronic un 'hipersistema romanic central' o 'diasistema romanic central', de menor extensio (i probablement mes compacte, mes 'convergent'), en oposicio al romanic oriental (italia, romanes...) i al romanic occidental (castella, portugues, gallec...). L'estructura seria de nort a sur: varietats d'oc, varietats de gasco, varietats d'aragones, varietats de catala i varietats de valencià.

Com a conjunt de conjunts, no es definix per l'inteligibilitat ni per les relacions historiquas sino per isoglosses, per eixemple: les sintactiques abarquen a les llengües neollatines en major o menor grau, a totes; les morfologiquas tambe tenen extensio variable, en puntes i ralles que unixen el nort i el sur; en les lexicogenetiquas es veu que hi ha un ample espectre de formacions comunes i unes altres particulars i de major o menor us segons les zones, i no cal que parlem de les lexiques o de les

foneticofonològiques... Per posar un exemple pràctic, el manteniment o la caiguda de -r, grosso modo, es veu que hi ha una isoglossa que partiria el 'domini' nord-perdua / sur-conservació: (perdua) entre els lectes d'oc (general en infinitiu i en unes altres terminacions, si bé es conserva en alguns substantius i es manté en els parlars septentrionals), el català, el mallorquí i l'aragonès (es perd quasi de forma absoluta en la modalitat oriental, mentre que l'altoaragonès presenta les dos solucions, segons zones) -i el francès-; (conservació) front al valencià (pràcticament general) -i el castellà, també té zones de perdua-assimilació-. El plantejament és que hi hauria un 'subfonema' històric bàsic que articulava este so (-r) i que ha donat, per temps, dos varietats: una en desaparició o tendència majoritària a 0 i una altra en la qual es mantindria, en algunes excepcions.

El nom evitaria suspicàcies ja que només es refereix al concepte genètic -romànic- i a la posició -central- en la Romania (i naturalment evitaria el debat infructuós del galorromanisme o iberorromanisme i la 'frontera' dels Pirineus que, com apuntava Barragán no era tal pp. 130-131).

Aclarixc, una cosa és est hiperespai (d'igualtat, sense jerarquies), una altra cosa són els aspectes tècnics (classificatoris, d'anàlisi de semblances i divergències, de coordinació, per a estudiar els sistemes gràfics -comparar-los o reestructurar-los-) i una altra les 'consciències' i adscripcions identitàries (particulars o col·lectives).

Unes qüestions conegudes i properes

Quan s'analisen aspectes controvertits, solen aparèixer similituds estructurals, perquè les argumentacions són paregudes. Així, Castro es queixa de que "En Aragón, todos los textos medievales que no están redactados ni en latín ni en castellano lo están en catalán o en occitano, según el lobby catalanista-fablista" (p. 200). Passa igual en

Valencia. Lo que no es castella es catala, i aixina tots els autors antics son 'catalans'.

Tambe trobem conductes coincidents: "Huelga decir que es en la ciudad de Zaragoza donde la fabla tiene su mayor número de hablantes, mayoritariamente jóvenes castellanoparlantes, urbanitas y de tendencia politica nacionalista de izquierdas que asisten a cursillos de fabla aragonesa que realizan algunas asociaciones" (pp. 200-201). Açó passa perque els regionalistes de dretes tenen poc o gens d'interes per la conservacio de l'aragones. Com en Valencia, els mes militants -del catalanisme- solen ser d'ideologia esquerrana i es el mateix grup -castellanoparlants- el que millor assimila el model 'catalencia' (catala+valencià) o 'neovalencia' oficial. I val la mateixa consideracio feta abans per a l'aragones.

En Arago, com en Valencia, l'oposicio o els problemes es donen en els natus perque encara conserven la llengua patrimonial (aragones o valencià). Ho he explicat i escrit, la varietat autoctona actua com a interferencia per a l'imposicio del model nou, mentres que els parlants de castella o frances o italia no tenen esta dificultat. En Valencia, per a facilitar l'introduccio de l'estandart catalanisant s'ha aplicat una tecnica sicologica consistent en debilitar la consciencia lectal i s'han creat al llarc de decades natus idiomats incompetents (un absurd sociolingüistic) facilment manipulables (Fontelles, *El genuïnisme i l'autoodi. Ideologia en el conflicte idiomati valencià*, 2020).

I no podia faltar la qüestio ortografica (pp. 208-209). El govern aragones encarregà en 2016, a peticio de tres entitats (Asociación Estudio de Filología Aragonesa, Consello d'a Fabla Aragonesa i Societat de Lingüística Aragonesa), un informe per a unificar els tres sistemes que hi havia. Els experts triats, cap d'ells aragones, foren Ramón d'Andrés (asturia), Patrick Sauzet (frances) i Michael

Metzelin (suïss), els qual realisaren l'encomanda, pero resulta que les peticionaries rebujaren el document resultant, alegaren diverses qüestions i continuaren en les tres ortografies, mes una quarta que es la que reconeix la Dirección General de Política Lingüística (2017). I aixina estan.

En animus docendi

En l'aspecte millorable, per a mi, està l'exces tipografic: superabundancia de cursiva i de negreta que, al remat, dificulten la llectura i no complixen la missio de destacar alguns fragments o conceptes que els autors consideren importants. Per al meu gust, estos recursos s'han de reduir a lo indispensable, per a que funcionen com a lo que son: distinguidors, marcadors, ressaltadors.

Un atre element, complicador de la llectura perque trenca la continuïtat visual-mental, es l'interpolacio de les cites de ueps en mig del text, millor que estiguen en la bibliografia.

En la part positiva, ho he destacat al principi, trobem abundancia de mapes, necessaris per a situar al llector, autocton o no, en els distints moments de l'istoria.

Es tambe significatiu, en els dos autors, la multiplicitat d'eixemples, cosa sempre agradable per a tindre una visio mes completa.

Antoni Fontelles

9-8-2022